

# تأثیر تئاتر در پرورش خلاقیت

## کودک و نوجوان

پژوهش ویژه و تقدیر شده

در نخستین جشنواره پژوهش‌های ادبی هنری کانون پرورش فکری

مهر ۱۴۰۰ نعمت‌الهی

به مناسبت بیست و سومین جشنواره بین‌المللی تئاتر کودک و نوجوان

همدان / آذرماه ۱۳۹۵

|                     |                                                                        |
|---------------------|------------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه             | : نعمت‌الهی، مسرور، ۱۳۳۳ -                                             |
| عنوان و نام پدیدآور | : تأثیر تئاتر در پرورش خلاقیت کودک و نوجوان / نویسنده مسرور نعمت‌الهی. |
| مشخصات نشر          | : تهران: موسسه انجمن نمایش، انتشارات نمایش، ۱۳۹۵.                      |
| مشخصات ظاهری        | : ۲۰۸ ص:؛ ۵/۱۴ × ۵/۲۱ س.م.                                             |
| فروست               | : انتشارات نمایش؛ ۴۶۴.                                                 |
| شابک                | : ۹۷۸۶۰۰۵۷۶۵۹۷۰۷                                                       |
| موضوع               | : نمایش کودکان و نوجوانان                                              |
| موضوع               | : Children's theater                                                   |
| موضوع               | : خلاقیت در کودکان                                                     |
| رصوة                | : Creative ability in children                                         |
| رده دی دیوبی        | : ۷۹۲/۰۲۳۶                                                             |
| رده بندی کنگ        | : PN۳۱۵۷/ن۰۷ت۲ ۱۳۹۵                                                    |
| وضعیت فهرست‌نامه    | : ...                                                                  |
| شماره کتابشناسی ملی | : ۴۱۰۹۶۲                                                               |

## نمایش

انتشارات نمایش (۴۶۴)

# تأثیر تئاتر در پرورش خلاقیت کودک و نوجوان

نویسنده: مسرور نعمت‌الهی

ناشر: انتشارات نمایش

صفحه آراء شیما تجلی

طراح جلد: بهرام شادانفر

ویراستار: شیرین رضاییان

تیراژ: ۱۰۰۰

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۵

لیتوگرافی: چاپ و صفای: مجتمع چاپ کوثر    تلفن: ۸۸۴۶۹۵۵۳

قیمت: ۱۸۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸۶۰۰۵۷۶۵۹۷۰۷

## به نام خداوند دوست‌دار کودکی و مهر

نوشتن مقدمه برای چاپ کتاب، حس و شور خاص و عجیبی دارد. این مقدمه با ابراز خوشحالی برای تولد چند کتاب ارزشمند نوشته شده است که برگزاری بیست‌وسومین جشنواره بین‌المللی تئاتر کودک و نوجوان، عامل آن است. دوره جدید جشنواره با شعار «نمایش مهر بر صحنه کودکی» گام دیگری برای رشد و بالندگی این رویداد هنری برمی‌دارد. هم‌زمان با جشنواره، یک بخش جدید با عنوان «مدی کی تئاتر کودک و نوجوان» برگزار می‌شود که در آستانه یک قرن تئاتر کودک و نوجوان، تاریخ مؤثر و قابل‌اعتنای این‌گونه‌ی نمایشی را یادآور می‌شود. از اولین اجراء تئاتر در ایران توسط زنده‌یاد باغچه‌بان در سال ۱۲۹۸ سال‌ها می‌گذرد و در آستانه صدسالگی این هنر، حالا می‌توان آغاز و هویت آن را با چشم‌انداز روشن آینده ترسیم کرد. تئاتر کودک و نوجوان با فراز و نشیب زیاد، با یک قرن تلاش خلاقانه هنرمندان این رشته، را بخور را پیدا کرده و این هنر مؤثر و مفید با تجلیل فکر و اندیشه برای بچه‌ها به بار نشسته است.

در اینجا وظیفه‌دارم از تلاش پدیدآورندگان تشکر کرده و این اتفاق فرخنده را به فال نیک گرفته و کتاب‌های این دوره را به‌عنوان هدیه ارزشمند ستاد جشنواره، در تجلیل علم و فکر و اندیشه به همه هنرمندان بفرمایم. در آستانه‌ی صدسالگی تئاتر کودک و نوجوان برای همه بچه‌های جهان، مهر و مهربانی آرزو دارم و امیدوارم آنچه امروز برای این هنر اتفاق افتاده گام بعدی برای رشد و بالندگی آینده باشد.

شهرام کرمی

دبیر بیست‌وسومین جشنواره بین‌المللی

تئاتر کودک و نوجوان

# فهرست

|    |                                      |
|----|--------------------------------------|
| ۱۱ | پیشگفتار                             |
| ۱۷ | هدف و روش پژوهش                      |
| ۲۳ | فصل اول: تأثیر تئاتر در پیشرفت بشر   |
| ۲۳ | پیشرفت اجتماعی                       |
| ۲۵ | عاشقانه و پیشرفت                     |
| ۳۰ | تئاتر و تمدن                         |
| ۳۳ | علم و هنر و فلسفه                    |
| ۳۴ | تمدن بین‌النهرین                     |
| ۳۶ | تمدن مصر                             |
| ۳۸ | تمدن آشور                            |
| ۳۹ | تمدن فنیقیه                          |
| ۴۰ | تمدن ایران                           |
| ۴۳ | تمدن یونان                           |
| ۴۷ | تمدن شرق                             |
| ۴۹ | نتیجه                                |
| ۵۳ | تأثیر تئاتر در رنسانس                |
| ۵۹ | فصل دوم: اهمیت قدرت شگرف تصور (تخیل) |
| ۵۹ | قدرت تصور، تخیل، تجسم:               |
| ۶۰ | تصور مثبت و تصور منفی                |
| ۶۱ | تصور واقعیت در ذهن هنرمند            |
| ۶۳ | تصور مثبت و اشکال آن                 |
| ۶۵ | نتیجه                                |
| ۶۵ | تئاتر و تخیل                         |

|    |                   |
|----|-------------------|
| ۶۶ | تئاتر و تخیل خلاق |
| ۶۹ | کارگردان          |
| ۶۹ | نویسنده           |
| ۷۰ | بازیگر            |

|     |                                                 |
|-----|-------------------------------------------------|
| ۷۳  | فصل سوم: مبانی خلاقیت و تفکر خلاق               |
| ۷۳  | خلاییت                                          |
| ۸۱  | تفکر و حل مسئله                                 |
| ۸۳  | جنبه های مسئله                                  |
| ۸۶  | انواع تفکر                                      |
| ۸۸  | انگیزه و کوشش خلاق و رکن مهم تفکر خلاق          |
| ۹۰  | قدرت تصور                                       |
| ۹۳  | تداعی معانی                                     |
| ۹۴  | موانع خلاقیت                                    |
| ۹۸  | سوالات ایده پرداز با تکنیک ها                   |
| ۱۰۵ | عوامل پرورش دهنده ی خلاقیت                      |
| ۱۱۹ | فعالیت های تئاتر از نظر اقتباس و تمرین نویسندگی |

|     |                                      |
|-----|--------------------------------------|
| ۱۲۳ | فصل چهارم: روان شناسی رشد و نوجوانی  |
| ۱۲۳ | نوجوانان                             |
| ۱۲۴ | سیر تاریخی مطالعات درباره ی نوجوانان |
| ۱۲۶ | روان شناسی                           |
| ۱۲۶ | چهار جنبه ی رشد                      |
| ۱۲۷ | جنبه ی جسمانی                        |
| ۱۲۷ | جنبه ی عاطفی - هیجانی                |
| ۱۲۸ | جنبه ی اجتماعی                       |
| ۱۲۸ | جنبه ی شناختی                        |
| ۱۲۹ | عوامل مؤثر بر شخصیت                  |
| ۱۳۰ | نقش اجتماعی و اهمیت آن               |

|     |                                                      |
|-----|------------------------------------------------------|
| ۱۳۲ | مکانیزم‌های دفاعی نوجوانان                           |
| ۱۳۳ | سه واکنش عمده‌ی دفاعی نوجوانان:                      |
| ۱۳۵ | نوجوان و کسب هویت                                    |
| ۱۳۵ | هویت و انواع آن                                      |
| ۱۳۶ | چهار نوع هویت                                        |
| ۱۳۸ | نقش تثاتر بر جنبه‌های رشد                            |
| ۱۳۸ | تثاتر و رشد اجتماعی                                  |
| ۱۳۹ | تثاتر و رشد شناختی                                   |
| ۱۴۲ | تثاتر و رشد عاطفی                                    |
| ۱۴۳ | تثاتر و کسب هویت و تجربه                             |
| ۱۴۴ | جذایت تثاتر برای نوجوانان                            |
| ۱۴۷ | تثاتر و خودمداری مثبت                                |
| ۱۴۸ | تثاتر ساده و غیرساده در مدرسه                        |
| ۱۵۰ | اهمیت تثاتر در آرزای صبح انگ‌زها                     |
| ۱۵۱ | فعالیت تثاتری، تقویت مشارکت به جای رقابت             |
| ۱۵۳ | فعالیت تثاتر و تقویت انگیزه دروس                     |
| ۱۵۴ | تثاتر، یک کار گروهی است و باید با انواع استعدادها    |
| ۱۶۱ | فعالیت تثاتر، منش والاتر، ارتباط بهر و آذیری عمیق تر |
| ۱۶۲ | تثاتر و جذابیت                                       |
| ۱۶۳ | تثاتر و کسب لذت                                      |
| ۱۶۵ | تثاتر و کسب هویت                                     |
| ۱۶۶ | تثاتر و رشد تفکر                                     |
| ۱۶۹ | فصل پنجم: تثاتر و هزاره‌ی سوم                        |
| ۱۶۹ | تثاتر امروز                                          |
| ۱۷۲ | تثاتر و سینما                                        |
| ۱۷۴ | تثاتر یا نمایش                                       |
| ۱۷۶ | تثاتر در هزاره سوم                                   |

تئاتر و توسعه ----- ۱۷۹

فصل ششم: اهمیت همگانی شدن تئاتر ----- ۱۸۳

در مدارس امروز ----- ۱۸۳

فعالیت تئاتر و فعالیت مجازی ----- ۱۸۳

همگانی شدن تئاتر در مدارس ----- ۱۸۴

فعالیت تئاتر و رشد استعدادها ----- ۱۸۵

فعالیت تئاتر تجربی مدرسه ----- ۱۸۵

فعالیت تئاتر و تقویت تخیل ----- ۱۸۶

فعالیت تئاتر و خلاقیت ----- ۱۸۷

تئاتر و چهار عامل مه خلاقیت ----- ۱۸۸

تئاتر و مهندسی (پرده کدن ایده‌ی ذهنی) ----- ۱۸۹

تئاتر و جذابیت رفتار در گفتار ----- ۱۹۰

تئاتر و بروز استعدادهای هنری (ادبی) ----- ۱۹۱

نتیجه‌ی همگانی شدن تئاتر در مدارس ----- ۱۹۲

تئاتر و جامعه‌پذیری ----- ۱۹۳

فصل هفتم: جمع‌بندی و خلاصه کلی ----- ۱۹۷

جمع‌بندی و خلاصه کلی ----- ۱۹۷

فهرست منابع ----- ۲۰۵

## پیشگفتار

حولات نوین جهانی و دستاوردهای شگرف بشر در تمام زمینه‌ها به ویژه تولید تکنولوژی ارتباطی و ابزار هوشمند، جهان را در آستانه هزاره سوم به «دیکده» تبدیل کرده است که امکان دسترسی به آخرین یافته‌ها و اطلاعات برای همه آن میسر است. چنین شرایطی فاصله‌ی کشورهای توسعه‌یافته و کشورهای در حال توسعه را روزبه‌روز بیشتر می‌کند. ثبت بیش از هزار اختراع در روز و دو برابر شدن دستاوردهای علمی ظرف یک سال و نیم، مؤید شتاب توسعه و ابراز فادای آن با توسعه نیافته‌ها است. دیگر با انباشتن اطلاعات و دانش نمی‌توان موفقیت جدی رسید. زیرا رایانه‌ها و بانک‌های اطلاعاتی، می‌توانند تمام دانش جهان را در اختیار علاقه‌مندان بگذارند و پردازش کنند. بنابراین علاوه بر دانش، جنگی پردازش دانش و اطلاعات، امر مهمی است که پردازش ابتکاری و خلاق آن بهترین پردازش است و این پردازش خاص انسان است.

• توانایی‌های عمده‌ی مغز بشر شامل چهار جنبه جذب، ضبط، استدلال و محاسبه و خلاقیت است که «غیر از خلاقیت بقید جنبه‌ها را

کامپیوترها انجام می‌دهند آن هم بسیار تواناتر و گسترده‌تر از انسان‌ها.<sup>۱</sup> اما هرگز هیچ کامپیوتری قادر به تخیل و قدرت تصور نخواهد بود تا در عالم خیال به کشف ایده‌های جدید و مبتکرانه نایل شود، زیرا فقط می‌تواند مطابق برنامه‌ای که از قبل دریافت کرده است به پردازش و محاسبه و استدلال و کشف راه‌حل بپردازد. تمام ایده‌ها، از یک بازی ساده تا برنامه نویسی‌های پیچیده، توسط انسان انجام می‌شود. به همین دلیل در چند دهه‌ی اخیر «صنعت خلاق» در کشورهای پیشرفته اهمیت زیادی پیدا کرده است و محققان به این نتیجه رسیده‌اند که هر کس صرف نظر از آنکه در چه جامعه‌ای، با چه امکاناتی زندگی می‌کند، نیازمند «تفکر خلاق» است تا بتواند بهره‌وری را بالا ببرد، ایده‌های نو برای رفع نیازها و حل مسائل ارائه کند و زندگی مناسب‌تر برای خود و دیگران فراهم سازد.

• از دهه ۱۹۵۰ بنابر رده‌بندی علمی‌تر و گسترده‌تر شد که استعداد خلاقیت مانند سایر استعدادها در تمام انسان‌ها وجود دارد و می‌توان استعداد خلاقیت را حتی در حد نبوغ پرورش داد. محققان، خلاقیت را استعدادی همگانی می‌دانند که محصول تخیل، تصور و تخیل انسان است و هر مخترع و ایده‌پردازی نیز ابتدا در عالم تخیل و خیال به طراحی پرداخته است و سپس در عالم واقعیت پیاده کرده است.

• برای کشورهای در حال توسعه نیز تفکر خلاق در حلقه «میان‌بر» است زیرا با آموزش و پرورش روزآمد و کسب دانش‌های پایه‌ای، این امکان برای هر کس بیشتر می‌شود که با استفاده از ابزار نوین کامپیوتری و دسترسی به بانک‌های اطلاعاتی جهان (از طریق اینترنت یا غیر آن) به کشف و پردازش ایده‌های نو نایل آید و مناسب با نیاز جامعه جهانی به تولید تفکر خلاق

بپردازد. مثلاً امروزه با کامپیوترهای خانگی می‌توان طراحی، نقاشی، معماری و آهنگسازی کرد، می‌توان به ساختن انیمیشن‌هایی پرداخت که داستان و شخصیت‌پردازی و دکور و افکت آن نیز با خلاقیت‌ها و ایده‌های سازنده طراحی شود. در واقع کامپیوترهای خانگی که در دسترس هستند، امکان تولید آثاری برای عرضه به جامعه داخلی یا جهانی را فراهم می‌کنند.

• خلاقیت و تخیل خلاق باید همگام با دانش‌اندوزی تقویت شود تا یاوران‌ها در عبور از دشواری‌ها و معضلاتی باشد که شرایط نوین جهانی برایش ایجاد کرده است. ناشادی، افسردگی، ناامیدی، احساس تنهایی، نگرانی از آینده، بحران روحی و عاطفی، بخشی از پیامدهای جهان نوین است. جهان پیچیده و دنیای ۲۱ سده‌ای که انسان در آن احساس پوچی و سردرگمی می‌کند. بحران‌های معنوی، از زندگی کودکان و نوجوانان را بیشتر در معرض آسیب قرار می‌دهد. طلاق و جدایی کجروی‌های نوجوانان و آسیب‌های اجتماعی گوناگونی که بر پیکر نسل آینده در تمام جهان وارد می‌شود، عصیان‌ها و نافرمانی‌ها و پریشان حالی‌ها، بیشتر در عبور از دوران بلوغ تشدید می‌گردد. بنابراین تفکر خلاق در زندگی علمی و اجتماعی و عبور از موارد ذکر شده نیز کارایی ارزنده‌ای دارد و هر کس می‌تواند با تکیه بر شرایط خاص خود و امکاناتی که دارد راه تازه‌تری کشف کند و زنجیره‌ای که رسیدن به چنین مرتبه‌ای نیازمند رها شدن از بازدارنده‌های خلاقیت است، پیدا کند. کمرویی‌ها، عادت‌ها و ترس‌ها و ضعف اعتماد به نفس و عزت نفس، عذرکردن تا به «خودپنداره‌ی» مثبت رسید. به این دلیل می‌توان از تاثیر مهم جوانی یکی از عالی‌ترین کارگاه‌هایی که نوجوانان را برای کسب مهارت‌های گوناگون برای ورود به اجتماع آماده می‌سازد و تخیل و خلاقیت و توانمندی‌های ذهنی نوجوان را تقویت می‌کند استفاده کرد. در طول تاریخ نیز، انسان‌ها از پتانسیل

و امکانات و فضایی که تئاتر برایشان ایجاد می‌کرد، بسیار بهره برده‌اند. در سایه‌ی آن، تصورات و جهان‌بینی‌ها و ترس‌ها و مسائلشان را مطرح کرده‌اند و با نمایش آنها زمینه‌ی تعامل و تبادل نظر بیشتری بین نخبگان جامعه فراهم نموده‌اند. از سوی دیگر با هنرنمایی در تئاتر به اعتمادبه‌نفس و شادمانی خود چنان می‌افزودند که در سایه‌ی آن بر ترس‌ها و ناامیدی‌ها چیره می‌شدند.

اجرای نقش یا خلق داستان، تهیه امکانات برای اجرای تئاتر یا ترارگشتن در مقابل تماشاچی، جنبه‌های مختلف شخصیت نوجوان را در بُعد عاطفی، اجتماعی و شناختی قوام می‌بخشد.

• نوجوان، تجربه‌ها و تفکر خود را با فعالیت تئاتر بهتر تقویت می‌کند و گاه ورود به جامعه می‌تواند، توانا تر از مشکلاتی باشد که بر سر راهش قرار دارد و با ذهنی آماده‌تر برای کشف و حل مسائل جدید، فعالیت‌کنند.

• تئاتر، میدان نشاط و انگیزه‌سازی است که نوجوانان را در محیطی غیررسمی و غیرتحمیل، آداب و بدون ترس و نگرانی به آرایه‌ی ایده و تفکر خلاق ترغیب می‌نماید. امکان بحث و نقد آزادانه و ابراز نظرهای منطقی‌تر را فراهم می‌کند.

• جنبه‌های مختلف تئاتر، استعدادها را مختلف و فعال می‌سازد و زمینه‌ی بروز و شکوفایی نسبی استعدادها را بهتر فراهم می‌کند. تئاتر علاوه بر هنر بازیگری، کارگردانی و نقاشی و طراحی و صورت‌سازی و بروسک و صورتک‌سازی، فن سخنوری و فن بیان، نویسندگی و شاعری و قدرت استدلال و درک عمیق‌تر و شناخت همه جانبه‌تری را ممکن می‌سازد. ارتباط اجتماعی، کسب تجربه‌های ذهنی و عینی، کسب مهارت اجتماعی و ایجاد تعادل عاطفی و روحی و از همه مهم‌تر قدرت تصور و تخیل مثبت که منشأ اصلی خلاقیت‌ها و تفکر خلاق است در تئاتر انجام می‌گیرد. آموزش تئاتر و آشنایی و تمرینات آن، فعالیت گروهی تئاتر و اجرای نقش‌ها یا نوشتن و

کارگردانی‌ها (حتی در ساده‌ترین نمونه‌های کلاسی و حتی توسط یکی دو نفر) کارگاهی به‌وجود می‌آورد که تخیل بازیگر و تماشاگر در آن به شدت تحریک می‌شود و تجربه‌های متنوعی صورت می‌پذیرد که مهارت او را در پذیرفتن نقش‌های واقعی‌تر در جامعه بیشتر می‌کند؛ هم تمرین ذهنی از طریق تخیل به این امر کمک می‌کند هم ایفای نقش و مشارکت در نمایش.

- تاثیر از سوی دیگر به جای آلوده شدن نوجوان به معیارهای سطوح پایین جامعه و کجروی‌ها و قانون‌شکنی‌ها، آنها را با زیبایی‌شناسی و عظمت و محترای عمر و ادبیات آشنا می‌کند تا معیارهای خود را ارتقا دهند و در لایه‌های برتر اجتماعی قرار گیرند.

- ثانیاً، فایده‌ای است که با کمترین هزینه، در دورافتاده‌ترین و ابتدایی‌ترین محیط‌های آموزشی یا کانون‌های مختلفی که نوجوانان در آن فعال هستند، حتی با دانش‌آموزان، قابلیت و تأثیرات ارزنده خود را به نسبت اعمال می‌کند.

- تخیلات مثبت، پویای ذهن و آبروی که از تاثیر گرفته می‌شود، به کسب استقلال و خودنمایی و ابراز وجود و جلب احترام و توجه دیگران به شیوه‌های مطلوب کمک فراوانی می‌کند به ویژه فرد را از حالت سلطه‌ناپذیری و سلطه‌گری به سلامت رابطه‌ای با دنیای ابراز وجود سوق می‌دهد.

- تاثیر می‌تواند با همگانی شدن در مدارس و مراکز اجتماع نوجوانان، کارگاهی باشد که هرکس را با درخشش و تلاش بهتری در نقش و جایگاه اجتماعی عالی‌تری قرار دهد و به او کمک کند تا عضو مؤثرتر و اراده‌تری در جامعه باشد و شعار آموزش برای زندگی یونیسف را بهتر تحقق ببخشد.

- این پژوهش با نگاهی به تأثیر تاثیر و نمایش در پیشرفت بشر از

یونان باستان به بعد، برای نخستین بار به مقوله ارتباط اهمیت تئاتر در مدارس برای کارآفرینی و خلاقیت نسل فردا و پیشرفت جامعه می‌پردازد. ضعف‌های ناشی از گام نخست را صاحب‌نظران بر پژوهشگر خواهند بخشید و رهنمون خواهند داد.

www.ketab.ir